

הרב בצלאל לנדוי

ירושלים

חנוך הילדים בתספורת "חלאקה"

בני ישראל קדושים הם, ואת בניהם הם מחנכים ללכת בעקבות אבות, ואחת המצוות הראשונות שהאב מחנך בהם את בנו הוא בקיום האזהרה "לא תקיפו פאת ראשכם", [ויקרא כז יט], לספר שער ראשם ולהתקין להם פאות אשר בהם יתפאר. דרגות שונות בחינוך הילדים למצוות: משיתחיל קטן לדבר – אביו מלמדו "תורה צוה לנו משה", בשנתו הרביעי מלמדים אותו א' ב'. בן חמש שנים למקרא, וכו'. על יסוד הגמ' [סוכה מב ע"א] "קטן היודע לנענע חייב כלולב, להתעטף חייב בציצית", פוסק מרן [בשרע הלכות ציצית סי' יז סעיף ג] לגבי חנוך הילדים למצוות: "קטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית. לחנכו" הרמ"א מוסיף, על יסוד דברי חכמי אשכנז: "ודווקא כשיודע לעטוף שני ציציות לפניו ושנים לאחריו, ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת קריאת שמע" [מרדכי סי' פ לולב הגזול].

בעוד שהרלב"ח מסיק מלשון הגמרא ליקח לו ציצית ולא אמר ליקח לו טלית, משמע היינו דוקא אם יש לבן בגד של ד' כנפות צריך אביו ליקח לו ציצית, כדי לחנכו במצות, אבל אינו חייב ליקח לו בגד בן ד' כנפות.

יש ראשונים [המרדכי ואחריו הב"ח] המסתמכים על דברי הירושלמי שאביו צריך ליקח לו טלית. המג"א המביא דעתם מדגיש שאינה חובה כל כך, אולם לדעות הפרמ"ג והרב בעל התניא, אביו חייב להטיל ציצית לכל בגד שיש לו ד' כנפות, שהבן מתלבש בו, כיון שכבר הגיע לחינוך.

דעות שונות בראשונים וכן באחרונים מהו גיל "הגיע לחינוך" אך לא נכנס כאן לסוגיא זו, אלא להזכיר דברי בעל "אליהו רבה", הקובע זמנו לגבי תספורת בן שלש שנים וראה להלן.

לדברי בעל טורי זהב משתמע שהמדובר מגיל שש ומעלה ולא לפני כן, רבי יוסף חיים בעל "בן איש חי" כותב בספרו בפרשת לך לך, שיש אומרים כן תשע שנים, ויש אומרים פיקח בן שש, ולא פקח – בן שבע.

מדברי הרב בעל התניא מסתבר שאין האב חייב לקנות לו ציצית אלא חייב להטיל ציצית לכל בגד שיש לו ד' כנפות, בעל "ערוך השולחן" מחדש כי בטלית קטן לא בעינן שיעור כלל ובגד כל דהו שיש לו ד' כנפות חייב בציצית, עיי"ש ואולם דעת הפוסקים לא נראה כן מיהו לענין קטן אפשר שיש לסמוך על זה בעל "פרי מגדים" מוסיף כי מבן שש עד בן י"ג מספיקה טלית קטן, אמה על אמה ורק לאחר מכן נדרשים לשיעור. בעל "חנוך לנער" נסתפק אם מחנכין אותם גם בכרכה על הציצית כשעדיין לא הגיע לחינוך מצוה זו. לכאורה משמע בכת"ס [או"ח סי' ט'] דאין יכול לברך אם לא הגיע לחנוך, אך לדבריו "והעולם נהגו לחנך קטנים גם בכרכה".

במדרש תנחומא [פרשת קדושים יד] דרשו על הפסוק "ונטעתם כל עץ מאכל" [ויקרא יט כג] לעניני חינוך "שלש שנים יהיה לכם ערלים" – "שאיין יכול לא להשיח ולא לדבר"

"ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש" שאביו מקדישו לתורה "הילולים לה". משעה שמהלל להקב"ה "ובשנה החמישית תאכלו את פרי" משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה, "להוסיף לכם תבואתו" מכאן שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, לפי שבעולם הזה אדם מוליד לו בן ומוליכו לבית הספר ליגע עמו ומלמדו תורה, והוא היסוד למשנתנו נאכות פ"ב: בן חמש שנים למקרא וכו'.

הרמ"ם מליובאוויטש שנשאל בנידון השיב "ישנם נזהרים מלימוד לפני שלש שנים וע"פ מ"ש שלש שנים כו' יהיו לכם כו', אבל לא ראיתי אנ"ש נזהרים בכגון זה, ולכל היותר יש לחלק בין לימוד בע"פ ללימוד בכתב".

יסוד למנהג התספורת

"לא תקיפו פאת ראשכם" (ויקרא כ כח) אחת המצוות הראשונות שהילד היהודי זוכה לקיים אותה שכן כמה שמגלח עצמו ואינו מגלח פיאות ראשו, מקיים בזה לא תעשה "לא תקיפו פאת ראשכם" וגו', ואיתא במס' מכות (כ"ג ע"ב) דהיושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וכמבואר במס' קידושין (ל"ט ע"ב) דהיינו כשכא דבר עבירה לידו וניצל הימנה והכי נמי חשיב בא עבירה לידו ומנע עצמו מלעבור עליו, ועי' רש"י (על התורה ויקרא ה' יז) על יסוד התוספתא, אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה, ועבר עליה, ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו, וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורעניות, הוי אומר מדה טובה. אם מדת פרעניות מעוטה, ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו, מדה טובה המרוכה, היושב לו מן הפיגולין והנותרות והמתענה ביוה"כ, על אחת כמה וכמה, שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות.

אף החיד"א מביא בספרו "לב דוד" (פכ"ז) משם האריז"ל (בשער המצוות פ' קדושים) דבשעה שאדם נמנע מלעבור על ל"ת יכוון שמונע עצמו כדי לקיים מצות השי"ת, וע"כ כשמתפר יכוון שהוא מקיים שתי מצוות בפאות הראש, א' מכאן וא' מכאן וה' מצות בחמש פאות הזקן וראיתי כן בס' לחם מן השמים (דף כ"ה ע"ב) וכיו"ב כתב עוד החיד"א בעבודת הקודש (מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה).

מועד התגלחת

מלאות לילד שלש שנים הוא המועד המקובל להתקנת פיאות הראש. בקהילות ישראל נהגו להתקין פיאות לילד ביום מלאות לו שלש שנים או בערב שבת שלפניו. בספרי הראשונים לא מצאנו מועד לחינוך הילדים במצוה זו, אך האחרונים מביאים את המסורת כי משנות דור ודור נהגו כי במלאות לילד שלש שנים כאשר ראשונה את שערות ראשו השאירו לו את הפאות.

בעל "אילה שלוחה" מביא מסורת מאבותיו שמועדו כשימלאו לילד שלש שנים, ומוסיף את הרמז בפסוק "שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה לכם קודש". בסידור עם פירוש מהרי"ד מלאדי, ישנו הסבר ע"פ קבלה שלא לגלח התינוק עד מלאות לו שלש שנים, בגמרא (הולין פ"א) ראשית הגז נוהג בארץ ובחו"ל כו' כמ"ש מגז צאנך תתן לו, וכתוב ומגז כבשים יתחמם, כי בש"א כבשים לשון "כובש עון", "ישוב ירחמנו יכבוד עונותינו", וכן ליום והעבירו שער כו' שיש יניקת החיצונים משערות אבל נזיר "קדוש יהיה" גדל פרע" כו'.

ובן שלש על דרך בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו כי שלש שנים ערלה, ונותן לכהן, בחי' ורב חסד כו' "ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברם אל פרעה", כי שלש בחי' ערלה ערלת לבבכם ואח"כ הכיר ג"כ את בוראו. בעקבותיו מציין חתנו מהרמ"מ מליובאוויטש אשר התספורת זו שייכת לראשית הגז שזהו ממתנות כהונה.¹²³⁴⁵⁶⁷ לעומת המנהג המקובל לספר אותו כבן ג' שנים, מובא בשו"ת "פעולת צדיק" שיש מתחילים לגלח כבן ב' שנים, וכן מנהג סקווירא לגלח בתום השנה השניה. בס' ילקוט התספורת הביא סמך לזה מהפסוק "ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק", ופירש"י לסוף כ"ד חודש, וכן אצל שמואל הנביא מבואר בפסוק [א א כד], "ותעלהו עמו כאשר גמלתו בפריש שלושה וגו' ותביאהו בית ה' וגו'".¹²³⁴⁵⁶⁷ בספר "שולחן גבוה" [ס' תקלא מ"ב] מביא מנהג ירושלם לגלח בן ה' שנים ואילו בספר "כתר שם טוב" [גאנין, ח"א, עמ' תקצ"א] כותב שהמנהג בא"י לגלח במלאות להנער ד' שנים.

הסבר התספורת ע"פ הקבלה

אחד המקורות הראשונים על מנהג התספורת היא המסורת על האר"י הקדוש שהוליד את בנו בל"ג בעומר לציון הרשב"י למירון לתספורת הראשונה, וכך מספר רבי חיים ויטאל ב"שער הכוונות" על רבו האר"י הקדוש: "אני ראיתי למורי ז"ל, שהלך שם פעם אחת ביום ל"ג בעומר, הוא וכל אנשי ביתו, וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא וכו', והר"י סאגיש העיד לי שכשנה וכו' שהוליד את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו, ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע, ועשה שם יום משתה ושמחה".¹²³⁴⁵⁶⁷ רבי שניאור זלמן, נכדו של בעל "צמח צדק", שהשמיע דא"ח בעת תגלחת נכדו, שאל מדוע אין ענין תגלחת הנער בן ג' שנים נזכרת בשו"ע, ורק בכתבי האר"י מבואר שהאר"י הלך עם בנו לכפר מירון על קבר רשב"י ור"א לגלח אותו, [ראה לעיל] ומשמע שהיה זה בהיותו בן ג' שנים, וא"כ יפלא מה שלא נמצא זה בשום מקום. גם בסידור רבי יעקב עמדין, שמפרט שם הנהגות האדם עם בנו מיום הוולדו, אינו מביא ענין תגלחת של ג' שנים.

ההסבר ע"פ יסודות הקבלה ש"התחלת י"ג מדות הרחמים מתחילין מתיקון שם א-ל-ל שהוא תיקון הראשון, משא"כ ב' שמות הוי"ה הם למעלה מ"ג תקונין ונקראים ב' פאות הראש, שממקום שמסתיימין הפאות מתחילין י"ג מכילין דרחמי, שנקראים זקן. ומכל זה מובן מה שלא נזכר ענין התגלחת בשו"ע, לפי שגילוי בחינה זו הוא למעלה מסדר ההשתלשלות וכו' [הובא לדפוס מכתב יד ע"י הסופר החסיד ר' יהושע מונדשיין בקונטרס "תספורת הראשונה"].

יש המסבירים טעם הנמנעים עד גיל שלוש, מפני שחושבים זה מצוה לקטן, שהמגלח עצמו ואינו מספר פאותיו, מקיים בזה מצוה, ויש קפידא שהקטן לא יעשה שום מצוה לפני הג' שנים [ואסמכוהו אקרא וערלתם ערלתו וגו' שעד ג' שנים הקטן בבחינת ערלה, ובאילן עד ג' שנים כוחות הטומאה שורין ושולטין בה כמבואר בזוה"ק], ואילו אותן שאינם מדקדקים על כך, משום דס"ל דזה לא נחשב שום מצוה להקטן, שהרי אינו יודע מה עשין עמו, ולא הוא המצווה ומונע שלא יקיפו פאת ראשו.

מאידך יש המקפידים שלא לאחר מפני שרוצים להתחיל מאז ללמדו פסוקי תורה במוש"כ הרמ"א ביו"ד [ס' רמ"ה ס"ח] ואין רוצין ללמדו תורה כשעדיין אין לו פיאות הראש, והוא מגודל בשערות, כמבואר בספרי יראים דהקליפות יש להן אחיזה בשערות [ע' בסה"ק

נעם אלימלך בליקוט שושנים שבסוף ד"ה לא ישב אדם] שמוזכר מה"ט שלא לגדל השער, שהאדם צריך לזוהר שלא ליתן שום אחיזה להספ"א ועיי"ש שנמצא שהגילוח הוא התחלה לעבודת הבורא ית"ש וע"ע בס' נוהג כצאן יוסף עמ' ס"ג.

בעל "ערוגת הבושם" נשאל ע"י בנו ר' יקותיאל יהודה לגבי המנהג המקובל בקרב החסידים ואנשי מעשה, להמתין בתגלחת שערות הראש של בניהם עד מלאות להם ג' שנים. ילדו עמרם צבי היה חלש וכבדו עליו שערות ראשו, ועל כן פנה בשאלה אם ניתן לקיים בו מנהג הנ"ל לפני כן, אולם אביו סירב להתיר את הקדמת התגלחת: "דע, אהובי בני, שכל מנהגן של ישראל תורה", ומביא סמך ממדרש תנחומא הנ"ל, "הרי עד שלש שנים אין נכון לחנכו לתורה וה"ה נמי לענין חינוך לקיום המצוות, ועל כן, בני, הוי זהיר לקיים מנהגן של חסידים ואנשי מעשה".

אף רבי מרדכי ליב וינקלר פוסק בשו"ת "לבושי מרדכי" [סי' צ"ט] שאין לזוז ממש"כ בשו"ת ערוגת הבושם, שלא להקדים יום התגלחת לפני הג' שנים "לא באנו להבין סוד ה' ליראיו, רק אנו מקיימים" אם לא תדעו לך היפה בנשים" צאי לך בעקבי הצאן, החיוב לילך אחר עקבות אבותינו ורבותינו הקדושים".

מהר"ם בריסק [ח"ב סי' צ"ח] פוסק אף הוא להחזיק מנהג החסידים המדקדקים שלא לגלח השערות קודם הג' שנים ושמיניה אין לזוז זיו כל שהוא, וראה להלן דעתו שיש קפידא שלא לגלחו מקודם.

בשו"ת תורת יקותיאל [סי' מ"ז] מבואר שאף אין לאחר התגלחת שהוא צורך היום ויש לגלחו בו ביום, כדי להסיר ממנו הערלה, וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא שאין לאחר הגילוח, וחביבה מצוה בשעתה ואין לעכבו בתורת ערל בבחינה זו אף יום אחד. וכך הוא מסביר "דלא נכון לעכב, דכבר אמרו חז"ל חביבה מצוה בשעתה [פסחים ס"ח], כיון שאסמכינן למנהג זה אקרא ד"שלש שנים ערלים יהיו לכם", ודאי אין להקדים וגם אין לעכבו בתור ערל בבחינה זו אפי' יומא חדא, ומי בא בסוד ה' לדעת כמה טיבותא לתינוק בקיום בו מצות חינוך ביומא דמישלם זמניה".

בספר ישראל והזמנים [סי' נ"ט] הוא דן לגבי תינוק שנולד בבין השמשות מתי יעשו יום התגלחת [כיום שלפניו או כשלאחריו].

בעל "מנחת אלעזר" ממונקאטש הורה לגלח בל"ג בעומר תינוק שיום ההולדת השלישי שלו יהיה ביום כ"ד מנחם אב [מסע מירון עמ' קל"ז], וכן לפי מנהגי בעלזא [עמ' נ"ד] אם יגיע לגיל שלש מעט אחר ל"ג בעומר אעפ"כ יש לגלחו ביום ל"ג בעומר. לגבי ילד שיום ההולדת שלו אינו בל"ג בעומר רק לפניו או לאחריו, לדעת האדמו"ר מסאטמר אם יום ההולדת הוא לפני ל"ג בעומר, לגלחו בל"ג בעומר, ואם יום ההולדת הוא לאחר ל"ג בעומר לגלחו בערב שבועות.

בלקט תשובות מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש [כלול בקובץ העשור "יגדיל תורה" ניסן תשל"ט] כלולה תשובתו בנידון הקדמת או דחיית התגלחת על יסוד מנהגי חב"ד, ובה הורה לשואל שלא לדחות התגלחת, ליום ל"ג בעומר, אם לא שלילד מלאו ג' שנים בימי הספירה: "אם אין מנהג קבוע ומקובל אצל אנ"ש לדחות" לל"ג בעומר אין נראה לי לדחות התספורת והחנוך לזמן ארוך כ"כ זאת ועוד הוא מעיר "וכשדוחים התספורת הרי גם המשכה זו באה רק אחר זמן, וחסרה פעולתה בשבועות וחדשים שבינתיים".

כן אין להקדים התגלחת לפני שמלאו ג' שנים, "ידוע עד כמה האריכו רז"ל בגודל ענין המנהג, ובכל זה הנה מה שכותב שישנם מקדימים התספורת לל"ג בעומר, אף שלא

נמלאו ג' שנים, לא נראה לי כלל, כי אפילו את"ל שהתספורת במירון חשובה יותר מאשר ענין תספורת לשלש שנים, הרי אפשר לאחר התספורת אבל לא להקדים..
ענין מיוחד בהצעתו לעשות התספורת במירון, עם מלאת שלש שנים, גם שלא בל"ג בעומר.

הלבשת טלית קטן לילד

בספרי יראים נמסר שיש להלביש את הילד טלית קטן, כשיודע לדבר ולפחות שיהא בן ג' שנים, וסימן "כי האדם עין השדה". העין הוא ג' שנים ערלה וכו', וכן להרגיל באותיות התורה, ומכל זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה, ¹²³⁴⁵⁶⁷ ^{א"ת"ל}
נער קטן שידע לדבר תיכף ילבישנו טלית קטן, – מביא בעל "קיצור של"ה" [ענין ציצית] – כי מכח זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה ונשגבה, ושורה עליו רוח הקדושה, והוא ע"פ סוד [מצת שמורים] להר"ן שפיראן וכדבריו "ולא כמו הנוהגין שאין מלבישין הנער טלית קטן עד שהוא גדול קצת, ועיי"ז שורה עליו רוחא דמסאכא ומכסה את מוחו מלהבין בדברי תורה, ולכל הפחות לא ימתין יותר מלהיות הנער בן ג' שנים, והסימן "כי האדם עין השדה" כמו שהעין הוא ג' שנים ערלים". הוא מתרעם איפוא על אלה שמאחרין מהלבישו טלית קטן והדברים הובאו באליהו רבה [ס"י י"ז סק"ג] משם ספרי יראים. בשו"ת "מספר הסופר" [ס"י מ"ט] הוא מביא את המדרש [איכה פ"ג] על הפסוק "כתולת בת ציון", בנים המצוינים במילה ובתגלחת וביציצת, ע"כ היינו ביום שנעשה בו בן ג', מגלחין אותו ומשאירים לו פיאות ומלבישים אותו ציצית.

לדברי הר"ח סתהון בספרו "ארץ חיים" [ס"י תצ"ג ס"ב] נוהגים להלביש הקטן טלית קטן לפני שמגלחין אותו, אולם יש שמלבישין אותו רק אחר כך. בספר "חינוך ישראל" הוא מסביר כדי שלא תתלכלך הט"ק מגזיזת השערות שנאחזין ונתפסין על בגד צמר [שאותו מלבישים קטן ביום התגלחת], אף שאח"כ אינו ממשיך ללכת בכגד זה, וכנראה משום שרוצים לחנכו במהרה במצות ציצית בכגד שהוא מחויב בציצית מן התורה, וידוע בפוסקים שרק בגד צמר או פשתים מחויב בציצית מן התורה. מהדרין במצוות היו מוליכים את הילד המתחנך במצוות אל הרב והלה היה מוריד לו קצוות שער ראשונה, ומוסיף את ברכתו להוריו שיזכו לגדלו לתורה לחופה וליראת שמים.

הריי"צ מליובאוויטש מעיר לגבי מנהג התספורת לשלש שנים: "ובדבר גזיזת השערות הוא דבר גדול במנהג ישראל, ועיקרו הוא בחינוך בהשאת פאות הראש", והוא מוסיף "זמיון הגזיזה והנחת הפיאות של הראש נהגו להדר להרגיל את התינוק בענין נשיאת טלית קטן, וברכות השחר, וברכת המזון וק"ש שעל המטה", והדברים הובאו גם ב"לוח היום יום".

יש המקפידים שלא להלביש קטן טלית קטן ואף לא כיסוי ראש, אלא לאחר שהגיע לגיל שלוש.

מנהג אר"י לערוך תספורת הראשונה במירון בשמחה

מאורע זה בחיי הילד צויין בשמחה בכל תפוצות ישראל, אך משנה שמחה לחגיגה זו בארץ ישראל. מנהג השמחה בתספורת הראשונה של הילד, מוגדרת ע"י רבי אפרים זלמן מרגליות כ"שערי תשובה" כמנהג אר"י: "והענין של השמחה הוא מנהג אר"י ג"כ שעושין

שמחה בתגלחת הראשונה של קטן, שמחנכין אותו במצוה, להיות לו פיאות הראש.¹²³⁴⁵⁶⁷
 לדברי הרי"מ טוקצינסקי בספרו "דיני ומנהגי אר"י": "נוהגים לגזוז ביום ל"ג בעומר,
 את שערות הילדים בני שלוש, לחנכם בפאת הראש, ורכים מביאים את הילדים למירון
 לגזיזת השערות"

בספרות ההלכה ישנו רמז לכך, לפני כארבע מאות שנה, בשעה שקבר שמואל
 הנביא הוצא מידי היהודים, נשאל הרדב"ז "מי שנדר לגלח בנו במקום שמואל הנביא
 ומצא שכבר נלקח המקום ביד העכו"ם בעוונות, ואין ישראל יכול להיכנס שם מה תקנה
 יש לו".¹²³⁴⁵⁶⁷

מדבריו משתמע שהמוסלמים בעלי המקום ניסו לסחוט כספים מהיהודים שהשתטחו
 על הציון, וע"כ קיבלו על עצמם אחב"י שלא לעלות שם ו"גם הקהל והחכמים החמירו
 שלא יעלה לשם שום יהודי", וכך השיב הרדב"ז "כבר נהגו בכל הגלילות זה נדר גמור,
 והטעם לפי שהיו רגילין להביא נדרים ונדבות:

לדברי בעל "שלחן גבוה" קבעו תגלחת בחול המועד סוכות לילד בן לחמש שנים,
 ואילו בעל "חיבת ירושלים" מספר על אלה "המביאים בניהם מארצות רחוקות למירון
 שנודרים להניח מצוות הפיאה במקום הקודש וממתינים על ילד בן כמה שנים".¹²³⁴⁵⁶⁷
 לפני כמה מאות שנה נהגו תושבי ירושלים עיר הקודש להוליך את ילדיהם שהגיעו
 לחינוך למקום ציונו של שמואל הנביא בכפר רמה, הסמוך לירושלם, ושם היו מחנכים
 את ילדיהם במצוה זו, ורמזו מצאו ששמואל הובא ע"י אמו לבית ה', בטרם גמלה אותו.
 אם כי בעל "אפרקסתא דעניא" סבור דלא נכון לעכב את יום התגלחת, הרי לגבי ל"ג
 בעומר הוא נוטה להקל, בהסתמך על דברי בעל "גינת ורדים" בקונטרס "גן המלך" שמותר
 לאחר עד המועד, והוא הדין שמעכבין עד ל"ג בעומר, כדי לגלחו על ציון רשב"י ומוסיף
 שגם כאן ישנה שמחה כמו כמובא בתנחומא הנ"ל, "הילולים" שמהלל להקב"ה ומוסיף גם
 רמז "דל"ג בעומר הוא זמן סילוק או המתקת הדינים, והשערות הם בסטרא דדינא ולכן
 גוזזין השערות בו ביום, ורחמים גוברים"

חלאקה לילד בימים שאין מסתפרין בהם

בעל "גינת ורדים", פוסק בקונטרס "גן המלך" [קושטא תע"ז סי' ס"ב] שאם כי אין מגלחין
 במועד, מותר להשהות שמחת התגלחת שעושין לקטן עד המועד, כדי "להרגיל את
 השמחה במועד, ומצוה נמי איכא בכך ומגלחין ע"י ספר ישראל".

בעל "שולחן גבוה" מוסיף: "וכן ראיתי בעיה"ק ירושלים שגילחו בן ה' שנים בחול
 המועד של סוכות בתוך בית הכנסת, בשמחות וגיל, ע"י ספר ישראל".

בעל "שערי תשובה", המביא את דברי בעל "גינת ורדים", מעיר "והענין של השמחה
 הוא מנהג אר"י ג"כ שעושין שמחה בתגלחת הראשונה של קטן, שמחנכין אותו במצוות
 להיות לו פיאות הראש".

בעל "נחפה בכסף" [ח"ב ז ע"ג] פוסק דמגלחים ע"י ספר ישראל, אף בחוה"מ, כדי
 להרכות בשמחה,

הר"ד שפרבר בעל "אפרקסתא דעניא", מביע דעתו שזוהי גם כוונת המחבר שם
 בדבריו שקטן מותר לגלח במועד, אפי' נולד קודם הרגל, רומז בזה על המנהג לגלח הקטן
 במלאת לו ג' שנים וראה להלן.

לענין תינוק שנולד בר"ח, שעפ"י צוואת רבי יהודה החסיד אין לגלח בו, נידון ע"י

כמה פוסקים. לדעתו של מהר"ם בריסק (בסי' צ"ט) אמנם יש קפידא שלא לגלחו מקודם, ולעומת זאת שיהיו מצות לא משהינן, ע"כ יש לגלחנו בר"ח, ואין לחוש בכה"ג לצוואת רבי יהודה החסיד, כמו שיש מקילים להתגלח בערב שבת.

לעומתו פוסק בשו"ת "מאור יהושע" (סי' ב) שלא להקדים ויגלחנו רק ביום המחרת. בספר "גדולת יהושע" נמסר משמו דבסתמא יש קפידא גדולה לגלחו דווקא ביום שנעשה בו בן ג', לא לפניו ולא לאחריו, ואם היה ר"ח או שבת יגלחנו למחר, ואמר רמז "כל עכבה לטובה", מלבד כשנעשה בן שלש בימי ספרה"ע, לעולם יש לגלחו בל"ג בעומר, בין כשנעשה ג' לפני כן או אחר כך וכן בשו"ת "אפרקסתא דעניא" (סי' קס"א) כתב שלא להקדים ולא לאחר.

בקונטרס "כפות תמרים" (נסד"ס שבנים תמרים סי' י"ד) מסביר שאף שהיה מקום להקל לגלחו אף בר"ח, כיון דנחשב גילוח של מצוה, ושמחה של מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, מ"מ מאחר שאין קפידא כל כך באיחורו, ישהה את התגלחת עד לאחר ר"ח. אם נולד בין המצרים כתב בס' משנת יעקב (סי' תקמ"א) דאף שבקטן דעלמא יש מקום להתיר לספר בין המצרים, מ"מ תגלחת ראשונה שהוא שמחה יתירה, לא יעשה אז. לעומתו מתיר בעל שו"ת "תורת יקותיאל" (סי' מ"ז) לגלח קטן במלאות לו ג' שנים בין המצרים, חוץ משבוע שחל בו תשעה באב מטעם ס"ס, ובפרט שיש צורך היום לגלחו אז כדי להסיר הערלה ע"ש.

לגבי התגלחת הראשונה כותב בעל "ישראל והזמנים" (סי' י"ז) שאין נכון לעשות בלילה, אור ליום שנעשה בו בן ג' שנים, עפ"י ספרי מקובלים שבכלל יש קפידא שלא להתגלח בלילה, שגילוח השערות הוא ענין סילוק הדינים, ואין לעשות זאת בלילה, שאז הוא זמן שליטת הדינים, וכמוש"כ מה"ט שאין ליתן צדקה בלילה, ויש בזה משום לא תחסום שור בדישו, ואף למי שאין מדקדק בכך בעצמו, מ"מ יותר יש לדקדק בגילוח הראשון, שייעשה על טהרת הקדושה, כמו שמדקדקין על שאר סגולות וכנ"ל, והכל מטעם שהכל נגרר אחר ההתחלה שהוא היסוד.

מקום עריכת התגלחת

בירושלים נהגו לערוך התקנת הפיאות לילד בהגיעו למצוות חינוך בל"ג בעומר או במועדים אחרים, בבית הכנסת. מנהג זה, שנזכר ע"י בעל "שלחן גבוה", נידון ע"י הפוסקים האחרונים, והם מסבירים שמחמת ש"כ"כ רבה שמחת חיוב מצוה זו, וידוע כי בימים הראשונים אחר חורבן ביהמ"ק לא אמר אדם צר לי המקום בירושלם, ולא היה נמצא בתים מרווחים להכיל בתוכם קהל ועשה, וכדי לעשות בפומבי וברוב עם, שגם זה בכלל ריבוי שמחה, התירו תגלחת מצוה זו בביהכ"נ...

לעומת זאת פוסק רבי חיים פאלאגי לאיסור, ובספרו "לב חיים" (סי' קמ"ב) הוא מבסס את דעתו משום כבוד בית הכנסת.

אף ר' אבא קריגר בספרו "חינא וחיי" (סי' נ"ה) אוסר תגלחת בבית הכנסת, כשאפשר להיעשות במקום אחר דאין בהם מצוה ולית בהון צורך, מילי דבי כנישתא ודבי מדרשא. בעל "שדי חמד", נוטה לדעת ר"ח פאלאגי, בצינו את הגמרא (נזיר מה ע"א) "או אינו אלא פתח אוהל מועד", אמרת אם כן דרך בזיון, וכיון דתגלחת במקדש הוא דרך בזיון, נראה דהוא הדין במקדש מעט, דאסור לנהגו בו מנהג בזיון.

אף גם משום גילוי הראש בביהכ"נ נחלקו הפוסקים, ודעת מרן להלכה לאיסור נע"י.

דברי החיד"א כנ"ל סי' קנא אות ט' ואולי יש לדחוק כיון דתגלחת זו היא תגלחת מצוה, שמניחין לקטן פאה בראשו בתגלחת ראשונה.

1234567

הידורי מצוה בתספורת ראשונה

1234567

לפי "ילקוט התספורת" [עמ' ס"ח] היו שנהגו להתחיל התספורת מקום התפילין גם כדי להוציא מן המגדלים שם בלוריות.

"ונותנים משקל השער לצורך המקום, להדליק עליו שעוה ושמן ולשאר צרכיו, – מציין הרדב"ז בתשובתו הנ"ל – גם יש בנדבות חלק לעניים ולצרכי ציבור, ומכל זה העלו שהוא נדר גמור ואין ראוי להקל בו".

באבן ספיר ח"ב עמ' מ"ז מובא המנהג שכל אחד ואחד נותן לצדקה לפי ערכו בכסף או זהב.

לפי סגולת ישראל [ערך ג' אות כ"ה] "יש נוהגין לשקול השערות בזהב או בכסף, ונותנים המעות לצדקה, ואומרים שהוא סגולה שיהיה הכן חכם בתורה ויר"ש ויאריך ימים טובים", וכן נהג בעל מנחת אלעזר ממונקאטש.

בהתאם לדברי חז"ל [מדרש תנחומא, קדושים] "אביו מקדישו לתורה", ומשמע וודאי נכון יותר שיהא אביו דוקא בחינוך זה, וכמה גדולים דברי חכמים לקיימם דברים ככתבן ועוד דמצוה בו יותר מבשלוחו. במקום דיש לו אב אלא דליתיה גביה, האם חייבת לחנכו במקום האב.

להרבות בשמחה בתוספים ובמחולות

היו מקומות שהיו מזמינים הוריהם זקינו של ילד שגם הוא יסייעו בגילוח, וכן מזמינים כל קרוביהם ומיודעיהם, ויכבדו את כל אחד מהנאספים לספר איזה שערות, ויש שהולכים לצדיקים ות"ח שהם יגלחו או יתחילו בהגילוח, בתקוה שזה יסייע לקדושת הילד שיהיה לבן כלי מוכשר לקבל טהרה, ומסופר על הרב בעל ה"תניא" שהוריו הוליכו אותו בעת מלאו לו ג' שנים שיגלחו היינו דאהני ליה.

"והענין של השמחה הוא מנהג אר"י ג"כ – מציין רבי אפרים זלמן מרגליות ב"שערי תשובה" – שעושים שמחה בתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוה להיות לו פיאות הראש".

הזכרנו לעיל דבריו של בעל "נחפה בכסף" [ח"ב ז ע"ג] פוסק דמגלחים ע"י ספר ישראל, אף בחוה"מ, כדי להרבות בשמחה, כמ"ש הרב מוהר"א ענתבי בקונו' דרך חקוק שבסוף ס' חכמה ומוסר אות ג' בשם האחרונים, ומשום חיבוב מצוה מרבים בשמחה.

ב"אבן ספיר" [ח"ב ע' מ"ז] מובא "מנהג תימן שביום גילוח ראשונה עושים משתה ושמחה, כמו ביום הכניסה לברית קודש, ומלבישים אותו בגדי כבוד, ותכשיטים, ומוליכים אותו לביהכ"נ בלהקת מטיבי נגן תוף וכנור, וחליל [לגלחו שם]".

אף בהודו נהגו כך "בהגיע הילד לגיל ארבע או חמש שנים היו עושין יום משתה ושמחה, והנער נלקח לבית הכנסת בתהלוכת פאר" ושמה יגלחו את כל ראשו במספריים, וישקלו את כל שערו בכך או בזה איש לפי ערכו, ויתנו את הכסף מדירו להקדש ביהכ"נ או יחלקום לעניים" [אכן ספיר חלק ב', מגנצא תרל"ד עמ' מז] וכן נמסר בספר "סגולת ישראל", "ואומרים שהוא סגולה שיהיה בן חכם בתורה וביראת שמים ויאריך ימים בטוב". לדעת בעל "פעולת צדיק" [סי' רל"ז] סעודת תגלחת שעושים לקטן חשיב סעודת מצוה,

וע"כ מי שנדר שלא ליכנס לסעודה של רשות מותר ליכנס לסעודה זה. ניתן להוסיף את הסברו של מהר"ם בריסק שענין מצות הנחת פאות הראש לישראל שיהיה משונה מכל העמים. למען לא יתבולל ויתערב עמהם, והוא אות לבני ישראל כמו אות ברית קודש, ע"כ עושין שמחה בעת התגלחת, כעין השמחה שעושין בעת עשיית האות ברית קודש וזכרון אחד לשניהם.

ונסיים באותה תפלה הכלולה בכתב יד מתקופת מקובלי צפת. בעצם והיא מיועדת להורים שחינכו את בניהם על ציון הרשב"י, אולם היא מומלצת להורים בכל אתר ואתר, המחנכים בניהם במצווה זו: "יהיה רצון מלפניך ה' אלקי האלוקים ואדוני האדונים, שבזכות כל הצדיקים והחסידים, מיום שנברא העולם ועד סופו, ובזכות תורתך הקדושה והטהורה ושמותיך הקדושים שבה, ובזכות מצות פאות הראש שציותנו בתורתך "לא תקיפו פאת ראשכם", ובזכות הצדיק הקדוש הזה, מורנו ורבינו ועטרת ראשינו, כמו שזכה זה הנער לפאות הראש, כן יזכה לתורה, לחופה, למצות ולמעשים טובים, ויורה הוראות בישראל בחיי אביו ובחיי אמו, אנ"ס [אמן נצח סלה] ואומר מזמור הללו קל בקדשו".

מכתבים

הערות קטנות לקובץ תשנ"ב

מאשר בתודה קבלת הקובץ היקר והנפלא
זכור לאברהם תשנ"ב. אמנם הגיעני סמוך
לפסח ומטרדות המועדים ומענין לענין שלא
באותו ענין שכחתי להודות לכם. וטוב מאוחר
מלא כלום.

הצצתי לרגע בריש עמוד י"ד, והאב משיב
ואומר: וכל בני אפדה והוא טעות סופר דמוכח,
וצ"ל וכל [בכור] בני אפדה. מלשון הכתוב בסוף
פרשת בא. ופשוט.

ובעמוד ט"ו ונותן הכהן את ידו על ראש הבן
ומברכו. נ"ב כן מנהג גירבא עד היום, עיין בספר
ברית כהונה יו"ד מערכת הפ"א סוף אות ו'.
והנה מתברר שמקור מנהגנו מימי הגאונים ז"ל.
בעמוד רנ"ז בכת"י החיד"א (שורה א)
למעלת "יהוד" והדר. (שורה ב) לראש "אענדנו".
(שורה ד) "ובתוונ" דלבא דיתב. כן צריך
לקרוא ולא כנדפס למטה. ופשוט.
בברכת התורה ובכבוד רב

הרב מאיר מאזוז

[ראש ישיבת כסא רחמים]

הערות למאמר על שו"ת הרדב"ז

א) בציון 52 כי שטעו מדפיסי חלק שמיני
באמרם שהדפיסו רק מה שלא נדפס עדיין, כי
תשובה סי' קעט שבח"ח כבר נדפסה בסי' אלף
ר"צ ונכפלה בח"ז סי' טי. ולהד"מ. בחלק ח'
מיירי בדין עבד עברי בזה"ז ובסי' אלף ר"צ
מיירי בנאמנות לעדות אשה (עגונות). והצד
השוה שביניהן אינו אלא שבשתייהן מדובר
ביהודים חבש, (בחלק ח' בשבוי ובסי' אלף ר"צ
בשבויה) ובשתייהן דן בסוף התשובה בחשש
ממזרותם ותל"מ.

ב) ברשימת הספרים שהביאו תשובות רדב"ז

מכת"י חסר ספר נכבד ממד, והוא ספר משנה
למלך שהביא תשובות רדב"ז מכת"י באישות
פ"ה ה"א (קרוב לסוף) ד"ה וראיתי להרדב"ז,
ובדיבור של אחריו (וכתוב ברמב"ם פרנקל שהן
בח"ז סי' לו ולז). ובפ"ג הי"ד ד"ה וכן האשה
(וכתוב שם שהובא בסי' תקצט). ובמלוה ולוה
פ"ד ה"ז: מצאתי בתשו' כ"י למהדב"ז סי'
קע"א (וכתוב שם שהיא בסימן שני"ו). ולא
בדקתי את כל המשנה למלך ואפשר שיש עוד.
ג) בציון 28 כי שהתשובות הדפסו לראשונה
בשנת ת"י"ב לא צויין איזה חלק וכנראה שגם
בכת"י שממנו נדפס לא היה כתוב מספר החלק.
עכ"ד. ותמוה שהובא במשלי"מ כמ"פ מחלק זה
(שהוא החלק היחיד שנדפס קודם הדפסת
המשלי"מ), וכתוב שם שהוא בחלק א' סי' פלוני.
והם בפכ"א ממלוה ה"א ד"ה ואנא, וביסודי
התורה פ"ה ה"ב וה"ו, איסורי ביאה פ"א
ה"ח, ועכצ"ל שבכת"י שהיה בידו היה כתוב
ח"א או שכתב ח"א כי ידע שעתיד לידפס עוד
כרך מתשובות הרדב"ז ושיער שההוא יקרא
ח"ב.

ד) כתוב בציון 46: במהדורת פרנקל לא כתבו
אם השוו את הפירוש [של הרדב"ז] מפרק ז'
[דהל' שבועות] ואילך עם מהדורת איזמיר
[המכונה סי' יקר תפארת] וכנראה לא ידעו עליו
עכ"ל בתוספת המוסגר משלי. ולא צדק.
במהדורת פרנקל יש בסוף הל' שבועות מפתח
לפרקים ז - יב שישנו רק ביקר תפארת. ובהערה
לרדב"ז ערכין פ"ד הי"ד כתבו: ביקר תפארת
חסר מן וכו' ואנחנו כתבנו כנוסח דפוס ווארשא
והגהנוהו ע"י וכו'. ושם בהערה לפ"ו ה"כ כתבו:
ביקר תפארת חסר מן וכו' ותמה ע"ז ברכי יוסף
וכו'.

דוד צבי הילמן

בני-ברק